

BOLVADİN, ÇAY VE ÇOBANLAR İLÇELERİ AĞIZLARI (SES BİLGİSİ)*

Erhan SOLMAZ**

ÖZET

Afyonkarahisar'a bağlı, çok eski bir geçmişi olan Bolvadin ve Çay ilçeleri ile 1991 yılında ilçe teşkilatı kurulan Çobanlar ilçesi Türklerin Anadolu'ya göçleriyle birlikte iskân edilmiş yerleşim yerleridir. Ancak bu ilçelerden Bolvadin, Çay ve Çobanlar merkez dışındaki yerleşim yerlerinin Afyonkarahisar ili ile bağlantıları zayıftır. Bölge bu özelliğiyle Afyonkarahisar geneline göre bazı ağız farklılıkları gösterebilmektedir. Bölgenin bu özellikleri göz önüne alındığında yörenin ağız özellikleri üzerinde, Bolvadin Karabağ Türkmenleri ağız ve Çay Yörük ağzından başka bir çalışma yapılmadığı görülmektedir.

Teknolojik gelişmeler ve iletişim araçlarının yaygınlaşması ile kaybolmaya başlayan ağız özelliklerinin ve mahalli söz varlıklarının bir an önce yerinde tespiti önem arz etmektedir. Yapılan bu çalışma Bolvadin, Çay ve Çobanlar ilçelerinin merkez ve köylerinin ağız özelliklerinin belirlenmesine ve bu yolla ağız özellikleri açısından bölgenin Afyonkarahisar ili içerisindeki yerinin tespitine ve ayrıca Türkiye ağız haritasının ortaya çıkarılmasına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler : Türkiye Türkçesi, Ağızlar, Bolvadin, Çay ve Çobanlar.

THE DIALECTS OF BOLVADİN, ÇAY AND ÇOBANLAR COUNTİES (FONENİK)

ABSTRACT

Bolvadin, Çay and Çobanlar ,which are bound to the city and very old counties of Afyonkarahisar, are one of the settlement places where The Anatolian Turkish People came and immigrated .But being the farthest dictrict had made their connection weak. So there may be some different features with them and the city.

It is so cricial to determine apt the words and dialectc that have been begun disappearing with the common communication tools and the tecnological development. The study aims to define the dialectes of the zone with its center and villages and also to determine its position in the Afyonkarahisar.Futhermore, the study aims to give some help revealing Turkish dialect map.

---

* Bu yazı, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalında çalışılmış ve 2007 yılında savunulmuş "Bolvadin, Çay ve Çobanlar Ağızı"adlı yüksek lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

** Afyon Kocatepe Üniversitesi, Rektörlük Türk Dili Bölüm Başkanlığı, Türk Dili Okutmanı.
(esolmaz@aku.edu.tr)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/3 Spring 2008

Key Words : Turkish in Turkey, Dialects, Bolvadin, ay, obanlar.

GİRİŞ

1071 yılında Selçuklu hükümdarı Sultan Alparslan'ın Anadolu'yu Türkler'e açmasıyla birlikte birçok Oğuz boyu Anadolu'ya gelip yerleşmiştir.

Anadolu'nun Türklere açılmasından sonra Oğuz boylarının gelip yerleştikleri önemli yerlerden birisi de Bolvadin ay ve obanlardır.

Daha önce Bolvadin ve çay üzerine yapılan ağız çalışmalarında gördüğümüz üzere Yörük ve Türkmen nüfusu önemli ölçüdedir. Yaptığımız yüksek lisans çalışmasında gördüğümüz üzere obanlar' da da Yörük nüfusu önemli ölçüdedir.

Araştırma yaptığımız yöreyle ilgili olarak, yörede yaşayanlar ve yaşam şekilleri dikkate alındığında Bolvadin (Dişli, Özburun, Yörükkaracaören, Dipevler, Kurucuova, Kemerkaya, Taşlıdere,) ve obanlar'ın (Kocaöz, Göynük, Akkoyun, Kale) köyelerinin Yörük, ay'ın (Eber, Deresenek, ayırpınar, Pınarkaya, Pazarağaç, Karamıkkaracaören, İnli, Akkonak) köyelerinin ise Türkmen olduğu tespit edilmiştir.

Bu alışmada Bolvadin, ay ve obanlar ağızlarının ses bilgisi özellikleri verilecektir. İncelemede örnekler için verilen referanslar ilgili yüksek lisans tezindeki metinlere aittir. Sonuç bölümünde ise, elde edilen veriler maddeler hâlinde sıralanacaktır.

DİL İNCELEMESİ

I.SES BİLGİSİ

SESLER

1.1. ÜNLÜLER¹

ÜNLÜ ÇEŞİTLERİ

Bolvadin, Çay ve Çobanlar Ağzı'nda (bundan sonra **BÇÇA**) Ölçünlü Türkiye Türkçesindeki (**ÖTT**) sekiz ana ünlü (a, e, ı, i, o, ö, u, ü) den başka şu ünlüler bulunmaktadır: á, à, û, è, ä, í, ò, ù, ú, ú. Kısa ve uzun ünlüler ünlüler bahsinde açıklanacaktır.²

1.1.1.1. á ünlüsü: a-e arası bir ünlüdür.

aşçı tutulü, buláşikçi tutulur . (I-I.9)

1.1.1.2. à ünlüsü: a-ı arası bir ünlüdür.

hocà mendil açarımış, hocàya varan atıyō oràya paràyı. (I-19.26)

1.1.1.3. û ünlüsü: a-u arası bir ünlü, u'ya kayarak yuvarlaklaşmış a ünlüsüdür.

damāt alıyor meselá, genelde gelini eskiden búbası sása búbası alırdı. (I-2.70)

1.1.1.4. è ünlüsü: e-i arası bir ünlü; daralmış e, yaygın söyleyişle kapalı e olarak bilinen bir ünlüdür. Ancak bu ünlüyü iki alt başlıkta incelemek gerekecek:

Eskiden beri devam edegelen ve ilk hecede görülen è

āzı açık èderiz āynı ondan èderiz ğatġı ğatmıyız. (I-12.22)

İlk hecenin dışında ve diğer seslere bağlı olarak görülen è

bizim yaprāġımız var yörèye has. (I-1.12)

¹ Anadolu Ağızlarındaki ünlüler için bkz. Mukim SAĞIR; "Anadolu Ağızlarında Ünlüler", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı* (Belleten) 1995, TDK Yay., Ankara, 1997, s.377-392.

² Geniş bilgi için bkz. Erdoğan BOZ, "Afyon ve Yöresi Ağızlarında Ünlüler", Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. II, S. I, Afyon, Nisan 2000, s.50-57.

1.1.1.5. ä ünlüsü: açık e; normalden açık, yarı uzun yayvan bir e ünlüsüdür.

tağılan altınların hâpsi ödüş gibidir yâni. (I-2.29)

1.1.1.6. î ünlüsü: i-i arası bir ünlüdür.

dâ öjceden dâ öjceki senelerde ama şimdi damât da gidíyof. (I-2.70)

1.1.1.7. û ünlüsü: u-ı arası bir ünlüdür.

ğatmeri hamûrı yoürüS, açarıS, haşgeşleris saca bırakırıs ôle yaparıs. (I-27.11)

1.1.1.8. ú ünlüsü: ü-i arası bir ünlüdür.

músâfirden dağın ardına geçarsınız, cenâzelerinizi de yolun üzerine gömersiniz demiş. (II-7.56)

1.1.1.9. ò ünlüsü: o-u arası bir ünlüdür.

buradan hiç kimsèyi geçirmezimiş yòkarı dişli çoban diye, bunun dişli çoban adı ğalmış. (I-4.4)

1.1.1.10. ó ünlüsü: u-ü arası bir ünlüdür.

yâ mâhalleriñ imâmı ya da emekli imâm veya bi imâm mutlaka olúr. (I-2.105)

1. TABLO: ÜNLÜLER

	DÜZ					YUVARLAK			
	GENİŞ	YARI GENİŞ		YARI YUVARLAK		DAR	GENİŞ	YARI GENİŞ	DAR
		DÜZ	YUVARLAK	GENİŞ	DAR				
KALIN	a	â	î		û	ı	o	ò	u
YARIN KALIN	á					í			ú
İNCE	e	è			ü	i	ö		ü
YARI AÇIK	ä								

Kısa ve uzun ünlüler tabloya dahil edilmemiştir.

1.1.1.UZUN ÜNLÜLER

BÇÇA'da uzun ünlüler, birincil ve ikincil uzun ünlüler olmak üzere iki ayrı başlık altında işlenecektir.

1.1.2.1.Birincil (Asli) Ünlü Uzunlukları³

Eski Türkçe'den beri varlığı bilinen birincil uzun ünlüler, tarihi ve çağdaş şivelerimizin bir kısmında varlığını devam ettirmekle beraber **ÖTT**'de yoktur. Anadolu ağızları ise, söz konusu uzun ünlüleri sayılı örneklerde koruyor görünümündedir. **BÇÇA**'da birincil uzun ünlülerin görüldüğü bir ağızdır. **BÇÇA**'da birincil uzun ünlü olarak tespit ettiğimiz bazı örnekler:

âldık (I-19.64), âltın (I-9.42), ârdında (I-35.1), âyrı (II-4.14),
õrdan (II-27.1), vârdır (I-14.58)

³ Geniş bilgi için bkz. Zeynep KORKMAZ; "Eski Anadolu Türkçesinde Asli Ünlü (vocal) Uzunlukları", Türk Dili Üzerine Araştırmalar, Ankara, 1995, TDK Yay., C.1, s.443-458.; KORKMAZ; "Batı Anadolu Ağızlarında Asli Ünlü Uzunlukları", Türk Dili Üzerine Araştırmalar, TDK Yay., C.2, s.197-203; Talat TEKİN; *Ana Türkçede Asli Uzun Ünlüler*, Hacettepe Üniversitesi Yay., Ankara, 1975.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/3 Spring 2008*

1.1.2.2. İkiz Ünlüler:**1.1.2.2.1. Eşit İkiz Ünlüler**

a_ua: sa_uat (I-28.40) sa_ua (I-3.17)

o_uu: yo_uurur (II-6.55)

1.1.2.2.2. Yükselen İkiz Ünlüler

dö_uülür (I-20.7) sö_uüt (I-24.18) bö_uün (I-25.15) dö_uülür (I-26.15)

1.1.2.2.3. Alçalan İkiz Ünlüler

mü_uämmer (I-5.4) mü_uitte (I-6.7) müsä_uit (I-9.40)
yö_uuruyö_ular (I-11.10) ğurudü_unda (I-11.12) ayä_uı (I-22.24) dā_uut (I-24.7) dā_uılır (II-2.23)

1.1.2.3. İkincil Ünlü Uzunlukları**1.1.2.3.1. Ses Olaylarına Bağlı Ünlü Uzunlukları**

Ses olaylarına bağlı ünlü uzunlukları, yalnızca Türkçe asıllı kelimelerde değil, dilimize girmiş alıntı kelimelerde de görülebilmektedir. Bu tür ünlü uzunluklarını üç ayrı başlık altında işleyeceğiz:

1.1.2.3.1.1. Ünsüz Erimesine Bağlı Uzun Ünlüler

herkes dışarı çıkme_uyö evinde. (I-1.53) “çıkılmıyor”

şindi cumā günü aşçısı olū canım, cumā günü aşçısı olū. (I-22.2) “olur”

1.1.2.3.1.2. Büzülmeye Bağlı Uzun Ünlüler

dö_uumda vallā hazırlanır,iki taraf da ğayınna da hazırlanır. (I-1.24) “doğumda”

ā_uırlıklı oláraq bunu yapılır. (I-5.56) “ağırlıklı”

1.1.2.3.1.3. Ünlü Kaynaşmasına Bağlı Uzun Ünlüler

kimi cuma, cumārtesi, paza_u. (I-1.2) “cumaertesı”

başka nölca_uk yā. (II-3.4) “ne olacak”

beni nētcen sen yaw. (II-3.6) “ne edeceksin”

Turkish Studies

1.1.2.3.1.Vurgu ve Tonlamaya Bağlı Ünlü Uzunlukları

Bu tür uzunluklar da hem Türkçe asıllı kelimelerde hem de dilimize girmiş alıntı kelimelerde görülebilmektedir. Bu uzunlukların süresi daha çok konuşan kişinin psikolojisine bağlıdır.⁴

Pek uyūmazlar yani. (I-2.50)

düyünlerimiz de şöyledir. (I-4.15)

1.1.2. Kısa Ünlüler

Telaffuz süreleri normalden daha kısa olan ünlülerdir. Türkçede diğer ünlülere göre biraz daha kısa olan “ı” ünlüsünün yanında, ağızlarda sayıları az olmakla beraber diğer ünlülerin de kısa

1.2.1.2. ğ ünsüzü: yarı belirsiz ğ ünsüzüdür.

bizim yaprāĝımız var yörèye has. (I-1.12)

1.2.1.3. ğ ünsüzü: Art damak g'si.

ĝızın anası da hazırlanır. (I-1.24)

1.2.1.4. h ünsüzü: yarı belirsiz h ünsüzüdür.

şimdi dāmat gidip gelini filānı alīyō konyo hālinde. (I-2.96)

1.2.1.5. ħ ünsüzü: hırıltılı h(a); sızıcı, ötümsüz bir arka damak ünsüzüdür.

on adet māhālle muhtarlı vardır (I-5.54)

1.2.1.6. K ünsüzü: k-g ve k(a)-g(a) arası ünsüz; yarı ötümlü, patlamasını kaybetmiş bir ünsüzdür.

ĝış sezonunda dā çok olur. (II-1.18)

1.2.1.7. k ünsüzü: art damak k'si.

eskiden kavurulmazdı kavurma yeni oldu. (I-1.6)

1.2.1.8. l ünsüzü: yarı belirsiz l, ünsüzüdür.

onuĝ üzerine bir paşça baĝlawa kesip baĝlawa oluf yā. (I-2.128)

1.2.1.9. ŋ ünsüzü: nazal g ünsüzü; genzel art damak g'sidir, bir çok Anadolu ağzlarında görülebilen bir ünsüzdür.

al birip bālardıĝ basması diye. (I-18.27)

1.2.1.10. n ünsüzü: yarı belirsiz n, ünsüzüdür.

hocam şindi yuvasını yıksam nēyden iki geñş birbirini sēvmiş. (I-9.44)

1.2.1.11. P ünsüzü: p-b arası ünsüz; yarı ötümlü, patlamasını kaybetmiş bir ünsüzdür.

Pazar gün sekizde doĝuzda çalgıcı çalar. (I-14.17)

1.2.1.12. f ünsüzü: yarı belirsiz r ünsüzüdür.

bizde sarı tülbent örtefler. (I-1.25)

1.2.1.13. S ünsüzü: s-z arası yarı ötümlü, bir ünsüzdür.

onđan sonra aķçal deriS; şu büyük tepe. (I-5.25)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/3 Spring 2008*

1.2.1.14. T ünsüzü: t-d arası ünsüz; yarı ötümlü, patlamasını kaybetmiş bir ünsüzdür.

Tokdur ne gerēiyosa yapıyo. qazayına oña göre bişiyler yapıyo dē mi. (I-14.32)

1.2.1.15. t ünsüzü: yarı belirsiz t, ünsüzdür.

benim yaşım hemen hemene otūS iki de öle bişiyen. (I-29.51)

1.2.1.16. w ünsüzü: çift dudak v'si; ötümlü, sızıcı ve çift dudakta boğumlanan bir ünsüzdür.

yıkılmadı da çok ew vā başa baş şöle duvādan ayrıldı. (I-33.34)

2. TABLO: ÜNSÜZLER

	SÜREKSİ Z			SÜREKLİ						
	Ötümlü	ötümsüz	yarı ötümlü	ötümlü	ötümsüz	yarı ötümlü	nazal	yanaklı	türek	yarı ünlü
Dudak	b	p	P				m			
Diş- Dudak				v, w	f	F				
Diş	d	t	T	z	s	S	n			
Diş Damak	c	ç		j	ş					
Ön Damak	g	k	K	ğ	h				r	y
Art Damak	ğ	ķ	K		h		ŋ	l		

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/3 Spring 2008*

Yarı belirsiz ünsüzler tabloya alınmamıştır.

2.1 SES DEĞİŞMELERİ

2.1. ÜNLÜ DEĞİŞMELERİ

2.1.1. Ünlü Uyumları

2.1.1.1. Damak Uyumu: ÖTT’de çok ileri durumda olan kalınlık-incelik uyumu; Anadolu ağızlarında yörelere göre farklılık gösterebilmektedir. Hem BÇÇA’da hem de komşu ağızlarda söz konusu uyum ileri safhadadır. Ancak bu uyumun iki farklı yönünü belirtmekte fayda var:

2.1.1.1.1. Ölçünlü Türkiye Türkçesine Göre Damak Uyumunun İleri Olduğu Durumlar

Kök ve tabanlarda uyum oldukça ileridir.

2.1.1.1.1.1. Kök ve Tabanlarda

2.1.1.1.1.1.1. İlerleyici Benzeşme İle:

Kalınlık:

davāt (I-2.3)

habarı (I-17.11)

İncelik:

mezere (I-7.13)

birez (II-6.53)

2.1.1.1.1.2. Gerileyici Benzeşme İle:

Kalınlık:

nışanlılık (I-2.79)

musāfir (II-7.57)

İncelik:

tene (I-2.146)

ğudüretine (I-24.111)

2.1.1.1.2. İki Yönlü Benzeşme İle:

barābar (I-8.5)

hālvasıynan (I-25.10)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/3 Spring 2008*

2.1.1.2. Ek, Bağlaç ve Edatlarda:**i- fiili çekimleri**

varımış (I-4.2) yaparlardın (II-10.24)

+i-ken+ (zarf-fiil)

yakılırқан (I-2.23) sâğıқан (I-5.10)

+ki+ (aitlik)

yüzyıldakı (I-16.7) adamlarınkı (II-10.35)

ile(n) (bağlaç)

âğacınan (I-8.7) halkınan (I-14.14)

2.1.1.1.2.1. Ölçünlü Türkiye Türkçesine Göre Damak Uyumunun Geri Olduğu Durumlar

ÖTT'de kalınlık-incelik uyumunun var olduğu bazı kök ve tabanlarda, BÇÇA itibarıyla uyumsuzluk görülebilir. Bunlar sınırlı sayıda kelimelerdir. Ancak ekleşme sırasında özellikle inceltici ünsüzler (c, ç, n, s, ş, y) komşuluğunda kalın sıradan kelimelerde uyum bozulabilmektedir. Bunun yanında birkaç ekin de çoğu kere ince ünlülü şekillerinin kullanılması uyumu bozmaktadır.

2.1.1.1.2.1.1. Kök ve Tabanlarda:

bulâşıkçi (I-1.10) bûdeyi (II-3.1)

2.1.1.1.2.1.2. Eklerde: BÇÇA'da çoğu kere ince ünlülü kullanılarak kalın sıradan kelimelerde uyum bozan ekler şunlardır:

-ce(K)+ (gelecek zaman eki)

yolcez (I-9.22) alcen (II-20.3)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/3 Spring 2008*

-me-/mi- (fiilden fiil yapan ek)

durmeyōla (I-1.3)

bakmeyōn (I-35.46)

+IAş- (isimden fiil yapan ek)

yozleştik (I-2.114)

bayrámleşir (II-21.20)

Şimdiki zaman eki de **ÖTT**'de olduğu gibi ince sıradan kelimelerde uyum bozar:

-yo+ (şimdiki zaman eki)

çıkmeýō (I-1.53)

2.1.1.2. Dudak Uyum: Düzlük-yuvarlaklık uyumu **ÖTT**'e göre ileri durumdadır. Bu uyum, özellikle **BÇÇA**' ile komşu ağızlar arasında paralellik gösterirken diğer Anadolu ağızlarında da benzer durumlar söz konusudur. **ÖTT**'inde düzlük-yuvarlık uyumunu bozan hem "amur, hamur" gibi kelimeler hem de alıntı kelimeler **BÇÇA**'da uyuma girmiştir:

Toğdurlar (I-17.29)

yavırım (II-16.2)

Yukarıda verdiğimiz bazı örneklerin **ÖTT**'de olduğu gibi uyumu bozan şekilleri, **BÇÇA**'da ikili şekil bulunmaktadır:

hamur (I-1.37)

ğabul (II-7.67)

2.1.2 Ünlü Türemeleri:

2.1.2.1. Ön Seste Ünlü Türemesi: Daha çok "l, r" ünsüzleriyle başlayan alıntı kelimelerde, ön seste hiçbir organik bağı olmayan düzdar ünlülerin türemesi olayıdır. Bu olay, bir çok Anadolu ağızında olduğu gibi hem **BÇÇA**'da hem de komşu ağızlarda yaygın bir eğilimdir:

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/3 Spring 2008

l- ünsüzü önünde türeme:

ilimon (I-13.11) ili_ēni (II-10.25)

r- ünsüzü önünde türeme:

ırāmetlik (I-8.18) ireşberlik (I-30.29)

2.1.2.2. İç Seste Ünlü Türemesi: İç seste, kelimeyle hiçbir organik bağı olmayan düz-dar ünlülerin türemesi olayıdır.

tepsiye (I-12.27) ücretini (I-17.18)

2.1.3. Ünlü Düşmesi: *BÇÇA*'da daha çok iç seste düz-dar ünlüler düşebilmektedir. Ön seste ünlü düşmesi etspit edilememiştir.

2.1.3.1. İç Seste Ünlü Düşmesi: Bu olay hem tabanlarda hem de ekleşme sonucu vurgusuz orta hecede genellikle düz-dar ünlülerin düşmesi şekliyle görülmektedir.

-ø- < -e- / -a-

olcák (I-1.39) ğaynanama (I-28.71)

-ø- < -i- / -i-

kısmına (I-2.8) fikrimce (II-15.79)

-ø- < -u- / -ü-

gôğsü (I-1.41) gönlü (II-5.2)

2.1.3.2. Son Seste Ünlü Düşmesi: Kök ve tabanlardan ziyade eklerde daha çok görülen bir ses olayıdır.

ney (I-37.25) “neyi”

2.1.4. Yuvarlaklaşma: Bazı dudak ünsüzleri komşuluğundaki düz ünlüler, söz konusu ünsüzler etkisiyle yuvarlaklaşırlar.

BÇÇA'da, *ÖTT*'de damak uyumunu bozan yuvarlak ünlülü örneklerin düz ünlülü olarak kullanıldığını yukarıda görmüştük. (bkz. 2.1.1.2.)

Yuvarlaklaşma örnekleri:

bûbası (I-2.76) “baba” yürmi (II-7.52) “yirmi”

2.1.5. Geçişme: Çoğu kere bir arada kullanılan, biri son seste diğeri de ön seste ünlü barındıran iki kelimenin ünlülerinin kaynaşarak tek kelime haline gelmesidir. Bu olay daha çok “et-, eyle-, ol-”

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/3 Spring 2008*

yardımcı fiilleriyle kurulan birleşik fiillerde görülür. Bu birleşik kelimelerden kalıplaşmış olanları bitişik yazılırken diğerleri ulama “B_{UB}” işareti ile ayrı yazılmışlardır:

sütlaş (I-1.4) “sütlü aş” cumartesi (II-1.22) “cuma ertesi”

2.1.6. İncelme: Çeşitli sebeplerle bir kelimedeki kalın sıradan ünlülerin ince sıraya geçmesi olayıdır. **BÇÇA**’daki ünlü incelmelerini **Ölçünlü Türkiye Türkçesine Göre Damak Uyumunun Geri Olduğu Durumlar** bahsinde genişçe işlemiştik (bkz. 2.1.1.1.2.1.) Burada ise; kalın ünlülü iken bir nevi sıra değiştirerek ince ünlülü hâle gelen ancak damak uyumunu bozmayan örnekler verilecektir. Bu örneklerin bir kısmı ikili şekle sahiptir.

emme (I-4.20) “amma” ecik (II-19.8) “azıcık”

2.1.7. Kalınlaşma: Çeşitli sebeplerle bir kelimedeki ince sıradan ünlülerin kalın sıraya geçmesi olayıdır. Yukarıda işlediğimiz incelme olayında olduğu gibi, burada ince ünlülü iken bir nevi sıra değiştirerek kalın ünlülü hâle gelen ancak damak uyumunu bozmayan örnekler verilecektir.

çizma (I-5.70) “çizme” çīynarlar (I-14.71) “çiğne-”

2.1.8. Daralma: Çoğu kere daraltıcı etkisi olan “c,ç,n,s,ş,y” ünsüzleri komşuluğundaki geniş ünlülerin yerlerini dar ünlülere bırakmasıdır.

2.1.8.1. İlk Hecede Daralma: Eski Türkçe’de (bundan sonra **ET**), kapalı e olarak kabul edilen ancak Eski Anadolu Türkçesi (bundan sonra **EAT**) metinlerinde varlığını bilmemize rağmen imlâ olarak tespit edemediğimiz söz konusu ünlünün **BÇÇA**’da yerini i’ye bırakmasıdır.⁵ Bu olay hem komşu ağızlarda hem de diğer Anadolu ağızlarında sıkça görülür.

i < è

nirde (I-24.45)

didigini (I-38.7)

⁵ Geniş bilgi için bkz. Güner GÜLSEVİN-Erdoğan BOZ, *Eski Anadolu Türkçesi*, Gazi Kitabevi, Ankara 2004, s.96.

i < e

kiri (II-25.10)

defnidiyoS (I-24.86)

è < e

èhtiyarladık (I-2.41)

kèri (I-8.22)

â < a

tàhtâ (I-24.87)

yâyâr (II-27.24)

u < o

ğuyması (I-2.101)

ğuyduğ müdu (I-31.7)

2.1.8.2. İç Seste Daralma:

Bu ilk hecede kapalı e'ye mahsus ünlü daralması dışında, kelime içinde çoğu kere daraltıcı etkisi olan “c,ç,n,s,ş,y” ünsüzleri komşuluğunda daralmalar da vardır. Bu daralmalar hem **SST** de hem de diğer Anadolu ağızlarında oldukça sık görülmektedir.

â < a

parâyı (I-2.124)

artmâya (II-4.19)

i < e

yidiriceksen (I-1.18)

gelincik (I-24.7)

è < e

kimsèyi (I-4.3)

istèmiyen (II-5.37)

u < o

motur (I-28.50)

2.1.8.3. Son Seste Daralma: Belirli bir sebebe bağlanamayan ve sınırlı sayıda örnekleri bulunan bir daralmadır:

ı < a

alıncı (I-3.4)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/3 Spring 2008*

â < a

meselâ (I-15.39)

yanâ (II-14.38)

2.1.9. Genişleme: İç veya son sesteki dar ünlülerin çeşitli sebeplerle genişlemesidir.

ä < e

mävlit (I-2.16)

ävi (I-9.33)

e < i

heç (I-8.25)

şehër (I-31.20)

ö, o < ü, udoua (I-9.7) “dua”

ğordelasını (II-1.11) “kurdela”

ö < ü

öfeleriS (I-20.15) “üfele-”

hôrmeti (II-22.25) “hürmet”

ö < u

böğün (II-4.2) “bugün”

2.1.10. Düzleşme: Çeşitli fonetik sebeplere bağlı olarak yuvarlak ünlülerin, yerlerini düz ünlülere bırakmasıdır. **BÇÇA**'da birkaç örneği tespit edilmiştir. Bu konuda daha çok örnek için bk. (2.1.1.2)

ı < u

tavıK (I-3.13)

hamırı (I-25.5)

2.1.11. Alıntı Kelimelerdeki Uzun Ünlülerin Kısılması

BÇÇA'da alıntı kelimelerdeki uzun ünlülerin korunması veya normal süreli ünlü olarak telaffuz edilmesi, birkaç örnek dışında **ÖTT**

ile paralellik göstermektedir. Normal süreli ünlü olarak telaffuz edilen örneklerden bazıları aşağıda sıralanmıştır:

adetimiz (I-2.46) hatta (II-4.20)

ÖTT'den farklı olarak kısa telaffuz edilen örnekler:

yâni (I-5.26) âdet (I-5.54)

2.2. ÜNSÜZ DEĞİŞMELERİ

2.2.1. Ötümlüleşme: Ötümsüz ünsüzlerin yerlerini ötümlü karşılıklarına bırakmasıdır. Ötümlüleşme, hem **ÖTT**'de hem de bütün Anadolu ağızlarında çok yaygın olarak görülen bir değişmedir. Bu değişmelerin bir kısmı yarı ötümlüleşmelerdir.

Ötümlüleşmeyi üç başlık altında işleyeceğiz:

2.2.1.1. Ön seste Ötümlüleşme:

#g < #k

ETdeki #k'lerin Oğuz lehçelerinde #g'ye değişmesi yaygın bir fonetik eğilimdir. **ÖTT**'de de gördüğümüz bu değişme Anadolu ağızlarının bir kısmında oldukça ileri durumdadır. Komşu ağızlar (**KYA, UİA, AMA**) da söz konusu değişme için güzel bir örnek teşkil etmektedir.

BÇÇA'da ise bir iki örnek dışında **ÖTT** ile bir paralellik söz konusudur.

göce (I-1.17) gecesi (II-1.23)

ÖTT'de ötümlüleşmeyip #k'li kalan kelimelerden birkaçı, **BÇÇA**'da hem ötümsüz hem de ötümlü şekilde kullanılmaktadır:

#g(a) < #k(a) (Listeye alıntı kelimeler de dahil edilmiştir):

ğızın (I-1.24) ğaydı (I-15.9)

ÖTT'de ötümlüleşmeyip #k(a)'lı kalan kelimelerin büyük bir kısmı **BÇÇA**'da ötümlüleşirken, bazı örneklerde ya ötümlüleşme olmamış ya da ikili şekiller ortaya çıkmıştır:

şadar (I-1.35) şabarır (II-6.57)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/3 Spring 2008*

#d < #t

*ET*deki #t'lerin Oğuz lehçelerinde #d'ye değişmesi yaygın bir fonetik eğilimdir. *ÖTT*de de gördüğümüz bu değişme Anadolu ağızlarında da ileri durumdadır. Söz konusu değişme, *BA* ile komşu ağızlar ve *ÖTT* arasında bir paralellik göstermektedir.

BA ile *ÖTT* arasında bir paralellik söz konusudur.

de- (I-1.15) dinlemiş (II-7.44)

Aşağıya *ÖTT*'de ötümlüleşmeyip #t'li kalan örneklerin *BA*'da ötümlüleşerek #d'li olanları alınmıştır:

dakcam (I-2.89) datlı (I-1.25)

BA'da ötümlü #d'li şekillerinin yanında ötümsüz #t'li şekilleri de olan örnekler şunlardır:

tuzlu (I-1.31) tutgun (II-18.27)

ÖTT'de ötümlü olan alıntı bir kelimedede *BA*'nın genel fonetik eğiliminin aksine ötümsüzdür:

tomatisi (I-13.3)

#c < #

coğ (I-11.32) cizerler (I-31.106)

#z < #s

zabāhīnan (I-25.11) zebzecilik (II-23.16)

#f < #v

fişne (I-3.25)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/3 Spring 2008*

Ön Seste Yarı Ötümlülük**#F < #f**

Filân (I-18.8)

Fağat (II-7.63)

#P < #p

Pek (II-16.9)

#T < #t

Tutar (I-5.31)

Tepsiye (I-25.6)

2.2.1.2. İç Seste Ötümlüleşme

2.2.1.2.1. Tabanlarda: *ET* de ötümsüz olan bazı örneklerin *EAT* ve *ÖTT* de ötümlüleştğini biliyoruz. Söz konusu değişme hem *BÇÇA* hem de diğer Anadolu ağızlarında da görülebilmektedir. Bununla birlikte *ÖTT*'de ötümsüz olan bazı alıntı kelimeler *BÇÇA*'da ötümlüleşmiştir:

-g- < -k-

deliğanlı (I-2.39)

ayağcı (I-27.17)

-K- < -k- (Yarı ötümlüleşme)

kaKtı (I-1.4)

gopuKluğ (I-24.26)

-c- < -ç-

bütceMiS (II-15.62)

güççükden (II-28.4)

-d- < -t-

işde (I-13.6)

işde (II-1.5)

-T- < -t- (Yarı ötümlüleşme)

süTü (I-18.5)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/3 Spring 2008*

-F- < -f- (Yarı ötümlüleşme)

soFrada (I-5.20)

hāFtadan (II-1.21)

2.2.1.2.2. Ekleşme Sırasında Ötümlüleşme: İki şekilde olmaktadır. Birinci şekil; sonu ötümsüz bir ünsüz ile biten bir kelimeye, ünlü ile başlayan bir ek getirilmesi (**VK#+V#**). İkinci şekil ise; ötümsüz bir ünsüzle biten bir kelimeye ünsüz ile başlayan bir ek getirilmesi (**VK#+K#**)

VK#+V# : *ÖTT*'de olduğu gibi hemen bütün Anadolu ağzlarında görülen bir değişmedir. Bu değişme *BÇÇA*'da oldukça ileri ve yaygın durumdadır.

Vğ#+V# < Vg#+V# < Vk#+V# : Değişmenin seyri bize **k**'lerin ötümlüleşip önce **g**, sonra da **g**'lerin süreklileşip **ğ** olduğunu gösteriyor. *BÇÇA*'da bir sonraki safhada **ğ**'ler çoğu kere komşu ünlülerin açıklığında uzayarak kaybolmaktadırlar:

çocuğā (I-2.135)
11.18)

çocuğün (II-

KK#+V# < Kk#+V# (Yarı Ötümlüleşme)

kaKan (I-24.113)

Vd#+V# < Vt#+V#

südüynen (I-19.33)

milledin (I-32.15)

VKd#+V# < VKt#+V#

üsdüne (I-13.10)

üsdüne (II-2.17)

VF#+V# < Vfi#+V# (Yarı Ötümlüleşme)

tuhāFımıza (I-19.86)

etraFıma (I-30.38)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/3 Spring 2008*

ÖTT'de olduğu gibi kök ünsüzlerinden sonra çoğu kere ötümlüleşme olmamıştır:⁶

getiriyorsun (I-1.36)

dutâflar (II-1.21)

2.2.1.2.2.2. Bazı Ek Başındaki Ünsüzlerin Sürekli Ötümlü Bulunması: **ÖTT**'de ünsüz uyumu sebebiyle ötümsüz-ötümlü ünsüz çifti yan yana bulunamazlar. Ancak hem **BÇÇA**'da hem de Anadolu ağızlarının birçoğunda böyle bir uyum yaygın bir şekilde söz konusu değildir. Ek başındaki sürekli ötümlü ünsüzler dolayısıyla, ötümsüz-ötümlü ünsüz çiftlerini görmek mümkündür:

t#+d#

gitdim (I-18.42)

bitdikden (I-30.12)

g#+d#

yapıldıgda (I-4.16)

azınlıgdadır (I-32.22)

k#+d#

çıkdıktan (I-2.52)

çıkdı (II-4.11)

K#+c#

ölelikce (I-35.11)

f#+d#

hērifde (I-19.66)

etirafda (II-20.49)

⁶ Geniş bilgi için bkz. Erdoğan BOZ, "Türkçe Asıllı Kelimelerde Son Ses Ç,K,P,T Ünsüzlerinin Ötümlüleşme veya Ötümsüz Kalma Sorunu" *Türk Dili Dergisi*, S. 605, Ankara, 2002, s.447-455.; Erdoğan BOZ, "Doğu Kökenli Kelimelerdeki Kelime Sonu (B,C,D,G) Ünsüzlerinin Türkiye Türkçesinde Ötümsüzleşme Meselesi" *Türkbilgi Dergisi*, S.2, Ankara 2001, s.11-22.

s#+g#

başgın (II-20.54)

ş#+d#

ödüşdür (I-2.28)

bitmişdir (II-2.17)

ş#+g, ğ#

yetişgin (I-2.135)

işgi (II-8.17)

p#+d#

yapdırmaSlar (I-19.15)

yapdım (II-7.11)

p#+c#

yapcáksın (I-28.39)

yapcān (II-10.18)

s#+d#

isdedi (I-19.92)

dosdu (II-7.12)

k#+d#

pişirdikden (I-1.39)

geldikden (II-5.5)

2.2.1.3. Son Seste Ötümlüleşme:**2.2.1.3.1. Son Seste Yarı Ötümlüleşme:****K# < k#**

çoK (I-1.29)

yöruK (I-24.153)

g, ğ# < k#

alabalıĝ (I-1.30)

uFaĝ (I-15.41)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/3 Spring 2008*

d# < t#

milled (I-24.54)

dörd (I-29.10)

T# < t#

dāmaT (I-2.99)

dosT (II-8.2)

Ç, c# < ç#

sāc (I-14.49)

ondüc (II-14.28)

F# < f#

zivāF (I-2.64)

ğadāyiF (I-27.31)

2.2.1.4. Kelime Sonunda Ulanmaya Bağlı Ötümlüleşmeler:

Sonu ötümsüz bir ünsüz ile biten bir kelimeyi, ünlü ile başlayan bir kelime takip ettiğinde (**K#+#V**), ilk kelimenin sonundaki ötümsüz ünsüz ötümlüleşir. Anadolu ağızlarının birçoğunda olan bu değişme, **ÖTT**'de de olmakla beraber imlâda gösterilmez.

c#B_{UB}#V < ç#B_{UB}#Vsādic_Uanası (I-31.99)ondüc_Ueden (II-14.29)**d#B_{UB}#V < t#B_{UB}#V**süd_Uinekçiliklerle (I-28.3)memēd_Ualinin (I-34.14)**F#B_{UB}#V < f#B_{UB}#V**etraF_Uodanı (I-2.122)sırF_Uonunla (II-4.41)**T#B_{UB}#V < t#B_{UB}#V**eT_Uiçine (I-3.21)filörT_Uederek (I-28.74)**Turkish Studies**

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/3 Spring 2008*

g#B_{UB}#V < k#B_{UB}#V
 alabalıg_Uolur. (I-1.30) atarıg_Uçine (I-13.17)

K#B_{UB}#V < k#B_{UB}#V
 zevK_Ualcam (I-9.44) bôreK_Uardından (II-3.8)

b#B_{UB}#V < p#B_{UB}#V
 nâsib_Uitsin (I-31.146) arib_Uise (II-13.9)

P#B_{UB}#V < p#B_{UB}#V
 hesâP_Uit (I-24.46) ırınP_Uatarlardı (II-14.26)

2.2.2. Ötümsüzleşme: Ötümlü ünsüzlerin yerlerini ötümsüz karşılıklarına bırakmasıdır. Anadolu ağzlarında çok yaygın görülen bir değişmedir. Bu değişmelerin bir kısmı yarı ötümsüzleşmedir:

2.2.2.1. Ön Seste Ötümsüzleşme

#p < #b
 pakla (I-7.21) pıçak (I-27.38)

#t < #d
 tomâtis (I-11.9) Todur (II-14.3)

#f < #v
 fişnenin (I-30.36) fişnelik (II-7.37)

2.2.2.2. İç Seste Ötümsüzleşme

-p- < -b-
 fapriasına (I-5.73)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
 and History of Turkish or Turkic
 Volume 3/3 Spring 2008*

-T,-t- < -d-

atnan (I-15.13) “Adnan ile”

-Ç- < -c-

davulçularnan (I-14.10) pençireye (II-7.47)

-s- < -z-

çerkesler (II-31.1)

2.2.2.3. Son Seste Ötümsüzleşme**S # < z#**

ölmaS (I-1.5) aslımıS (II-7.35)

2.2.3. Ünsüz Kaybolmaları: *BÇÇA*’da çoğunlukla “ğ, h, l, r, v, y” ünsüzlerinin komşu ünlülerdeki açıklık⁷ sebebiyle kaybolmaları çok yaygın ve ileri durumdadır. Bu kaybolma *BÇÇA*’da olduğu kadar komşu ağızlar ve *BDYA*’da da çok yaygındır. Bunların dışında çeşitli sebeplerle ünsüz kaybolmaları olabilmektedir.⁸

Ünlülerin açıklığı sebebiyle beş şekilde oluşmaktadır:⁹

2.2.3.1. Erime: Kelime içinde veya sonunda “ğ, h, l, r, v, y” ünsüzlerin, komşu ünlülerdeki açıklık sebebiyle kaybolmasıdır. Bu esnada komşu ünlü çoğu kere uzar. Ancak yer yer ünlünün uzamadığı örnekler de tespit edilmiştir.

⁷ Ünlülerde açıklık için bkz. Zeynep KORKMAZ;Gramer Terimleri Sözlüğü, *GTS*, TDK Yayınları, Ankara, 1992, s. 3.

⁸ Erdoğan BOZ; “Ünsüz Düşme ve Kaybolmalarında Terim ve Tasnif Sorunu” *Türk Dili Dergisi*, S.600, Ankara, 2001, s. 856-864.

⁹ Ünsüz kaybolmaları ünlülerin açıklığı sebebiyle “**erime, büzülme, derilme, yutulma ve ünsüz yitimi**” olarak beş başlık altında işlenirken KORKMAZ, bu değişmeyi “**ünsüz düşmesi**” adıyla tek başlıkta birleştirmiştir. bkz. KORKMAZ; *GTS*, s. 162-163.

2.2.3.1.1 Kelime İçinde**-VK- < -VğK-**

kânısı (I-2.58)

ölu (II-4.21)

-VK- < -VhK-

ırâmetlik (I-8.18)

âmetten (II-4.26)

-VK- < VğK- < -Vkk-

âşamınan (I-18.27)

ēsik (II-7.21)

-VK- < -VIK-

kaKtı (I-1.4)

atmış (II-7.81)

-VK- < -VηK-

sōra (I-18.25)

sōra (II-15.21)

-VK- < -VnK-

dek (I-30.56)

-VK- < -VrK-

eziyōsun (I-1.40)

pēşembe (II-5.11)

-VK- < -Vfk-

yukūyu (I-13.11)

yūka (II-16.12)

-VK- < -VvK-

yōmiye (I-19.107)

mēzilerin (II-14.39)

-VK- < -VyK-

gōmuşlar (I-18.7)

bōle (II-7.59)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/3 Spring 2008*

-VK- < -V'K-

yāni (I-12.29) “ya’ni”   bazı (II-12.13) “ba’zı”

2.2.3.1.2. Kelime Sonunda**KV# < -KVğ#**

dā (I-9.29)

KV# < -KVh#

allā (I-29.44)   allā (II-20.65)

KV# < -KVl#

nası (I-1.3)   nası (II-27.16)

KV# < -KVr#

vā (I-9.2)   veriyō (II-6.13)

KV# < -KVy#

şé (I-2.27)   şē (II-9.10)

2.2.3.2. Büzülme: Kelime içinde iki ünlü arasındaki bir ünsüzün, ünlülerin açıklığı sebebiyle kaybolup, komşu ünlülerle birlikte çoğu kere tek bir uzun ünlü hâline gelmesidir. Bazen uzun ünlü yerine ikiz ünlü de görülebilir.

-V / V₀V- < -VğV-

dō₀umda (I-1.24)   yemēmiz (II-3.9)

-V / V₀V- < -VhV-

mu₀āfaza (I-5.63)   abdıllanın (II-19.21)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/3 Spring 2008*

-V / V₀V- < -VrV-

üzülülēdi (I-13.31)

gelilēdin (II-22.9)

-V / V₀V- < -VnV-

ba₀ā (I-9.22)

-V / V₀V- < -VvV-

ē₀imizde (I-12.30)

dā₀ūt (I-24.7)

2.2.3.3. Derilme: Kelime sonunda iki ünlü arasındaki bir ünsüzün, ünlülerin açıklığı sebebiyle kaybolup, komşu ünlülerle birlikte çoğu kere tek bir uzun ünlü haline gelmesidir. Bazen uzun ünlü yerine ikiz ünlü de görülebilir:

V# / V₀V < VğV#

bayā (I-1.30)

yüzū (II-1.7)

V# / V₀V < VhV#

sabā (I-2.48)

wallā (I-2.113)

V# / V₀V < VyV#

ora (I-18.20) “oraya”

izlē (I-24.38) “izleye”

2.2.3.4. Yutulma: İç seste kapalı hece komşuluğundaki bir ünsüzün, komşu bir ünlünün açıklığında kaybolmasıdır. Bilindiği gibi **ET** de aynı durumdaki g’lerin yutulması Oğuz lehçelerinde yaygın bir değişmedir. **BÇÇA**’da çoğunlukla “h” yutulmaları tespit edilmiştir:

-KV- < -K’V-

defa (II-11.30) “def’a”

-KV- < -KhV-

herālda (I-1.27) “herhalde” meşur (II-3.8) “meşhur”

2.2.3.5. Ünsüz Yitimi: Ünsüzün bulunduğu çevre şartı bakımından “yutulma” ya, kaybolurken ünlülerden birini uzatması bakımından da (nispeten) “erime” ye benzemektedir. “Ünsüz yitimi” olayının örnekleri incelendiğinde, özellikle, “r”, “l”, “n”den sonra gelen “h” ünsüzünün kaybolduğu görülür. arapçadaki “ayın” ünsüzü de “l” sesinden sonra kaybolabilir. “h”den önceki ünsüzler “r”, “l”, “n”değilse, ortaya çıkan olay “ünsüz yitimi” değil, “yutulma” olmaktadır.¹⁰

-KV- < -KIV-

tāranamıS (I-11.18) “tarhanamız”
anādın mı (II-7.54) “anladın mı”

-KV- < -KrV-

sōna (I-5.13)

-KV- < -KhV-

tārana (I-26.9)

2.2.3.6. Ünsüz Düşmesi**2.2.3.6.1. Kelime İçinde****-φ- < -k-**

yumuşacığ (II-16.15)

-φ- < -t-

abdāslādım (I-7.12) çifçilik (II-18.10)

¹⁰ Geniş bilgi için bkz. Gürer GÜLSEVİN, “Bir Ünsüz düşmesi Tipi Daha: Ünsüz Yitimi”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Prof.Dr. Osman Nedim Tuna Hatıra Sayısı, S. 139, Ağustos 2002, s.133-136.

2.2.3.6.2. Kelime Sonunda**ø # < t #**

dos (II-1.8)

2.2.3.6.3. Grup Düşmesi: Bir ünlü ve bir ünsüzden oluşan birden fazla sesin düşmesidir. Çok az görülür:

ıçık (I-25.15) “azıcık” bitdin (II-7.10) “bitirdin”

2.2.3.7. Hece Tekleşmesi: Bir kelimedede benzer sesleri taşıyan iki hecenin kaynaşması ve dolayısıyla hece sayısının azalmasıdır.

-ø- < -(I⁴)r-

yürüS < yoğururuz (I-7.12) ğavırıS < kavururuz (I-11.26)

-ø- < -(I⁴)n-

onna < onunla (I-27.23)

2.2.3.8. Ünsüz Tekleşmesi: İç seste, çoğu kere alıntı kelimelerde aslı ikiz ünsüzden birinin kaybolmasıdır. **BÇÇA**’da örnekleri fazla değildir:

-l- < -ll-

valā (I-6.4) “vallahı ”

-n- < -nn-

sünet (I-18.41) “sünnet”

-s- < -ss-

esāhtan (I-19.51) “essahtan”

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/3 Spring 2008*

-v- < -vv-

evelā (I-4.15) “evvela”   ğuvatı (I-19.30) “kuvveti”

-y- < -yy-

ġatıyēn (I-19.66) “katiyyen”

2.2.4. Ünsüz Benzeşmeleri: Bir ünsüzün yakın veya uzaktaki bir başka ünsüze etki ederek onu kendine benzeştirmesi olayıdır. Hem **BÇÇA**’da hem de diğer Anadolu ağızlarında çok yaygın ve ileri durumda görülen bir değişimdir. Ünsüz benzeşmelerini, eklenme ve ulanmaya bağlı benzeşmeler ile tabanlardaki benzeşmeler olarak üç ana başlık altında işleyeceğiz.

2.2.4.1. Eklenmeye Bağlı Benzeşmeler: Bu benzeşme şekli, benzeşmenin yönüne göre ilerleyici ve gerileyici olmak üzere iki şekilde oluşmaktadır.

2.2.4.1.1. İlerleyici Benzeşme:

-n + ≠n < -n + ≠l

+lAr

düyünnerde (I-1.1)   kadınlarınkı (II-4.36)

+ll

yannış (I-15.34)   yonannırana (II-7.76)

+lA-

cannandır (I-1.21)   annamadan (I-16.13)

+llK

donnuğ (I-19.29)   günnük (II-4.28)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/3 Spring 2008*

+(i)lA(n) edati

şeylerinnen (I-2.37)

hāparlesinnen (II-2.6)

+n + ≠n < +n + ≠d**+dAn**

ikinniden (I-2.16)

onnan (II-4.30)

2.2.4.1.2. Gerileyici Benzeşme:**-s + ≠s < -l + ≠s**

ossun (I-5.77)

ossa (II-31.35)

-l + ≠l < -r + ≠l

şullarda (I-6.7)

geliller (II-1.4)

S + ≠s < -z + ≠s

veremeSsiniz (I-19.96)

gitmeSse (II-15.29)

2.2.4.2. Ulanmaya Bağlı Benzeşmeler: Bu benzeşme şekli de, benzeşmenin yönüne göre ilerleyici ve gerileyici olmak üzere iki şekilde oluşmaktadır.

2.2.4.2.1. Gerileyici Benzeşme:**K#_#ğ < k#_#ğ**

ğasıK_ğullanan (I-1.54)

s#_#s < z#_#s

deviriS so_ünan (I-20.22)

otuS sene (II-7.52)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/3 Spring 2008*

2.2.4.3. Kök ve Tabanlardaki Benzeşmeler

2.2.4.3.1. Ünsüz-ünsüz Benzeşmesi

2.2.4.3.1.1. İlerleyici Benzeşme

n-n < n-l

yannış (I-15.34)

annāden (II-7.18)

n-n < n-r

sonna (I-15.31)

l-l < l-y

fasille (I-18.23)

millon (II-17.8)

2.2.4.3.1.2. Gerileyici Benzeşme

c-c < z-c

accığ (I-1.20)

n-d < m-d

şindi (I-2.1)

şindi (II-15.21)

t-t < p-t

müttelâsı (I-3.18)

2.2.4.3.2. Ünlü-ünsüz Benzeşmesi

Ünsüz değişmelerinin bir kısmında, komşu ünlülerin etkisi olmaktadır.

2.2.4.3.2.1. Dudaklılaşma: Yuvarlak ünlüler komşuluğundaki ünsüzlerin dudak ünsüzlerine değişmesidir.

-v- < -ğ-

sovan (II-11.24) “soğan”

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/3 Spring 2008*

-v- < -y-

köv (I-33.37) “köy”

-v- < -’-

duvalâr (I-2.9)

duvaynan (II-20.25)

2.2.4.3.2.2. Nazallaşma: Geniz ünsüzlerinin benzeştirme yolu ile yakınındaki ünsüzleri kendi boğumlanma noktasına çekmesi olayı. Türk dilinin eski metinlerinde, bugünkü lehçelerde ve Anadolu ağzlarında yer alan bir olaydır.

öne (I-35.76) “öyle”

2.2.4.3.2.3. Diş Damaklılaşma: Bir sesin boğumlanma noktasını değiştirerek damak sesine dönüşmesi.

hêrkêşin (II-7.80) “herkesin”

2.2.4.3.2.4. Diğer Ünsüz Değişmeleri

2.2.4.3.2.4.1. Ön Seste Ünsüz Değişmeleri

≠ h- < ≠ş-

hunu (I-14.64)

2.2.4.3.2.4.2. İç Seste Ünsüz Değişmeleri

-p- < -h-

sulpa (I-8.24)

-p- < -f-

apyona (I-33.38)

-l- < -r-

keli (I-12.32)

selbest (II-23.59)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/3 Spring 2008*

-l- < -n-

derneyon (I-30.38)

-n- < -l-

ôyne (I-8.25)

kasetne (I-28.33)

+r + ≠y < +r + ≠r

durūydu (I-7.7)

2.2.4.3.2.4.3. Son Seste Ünsüz Değişmeleri

l≠ < r≠

ķumpil (I-31.30)

2.2.5. Bağntılı Değişme: İç sesteki sesleri, benzer sesli bir başka kelimedeki seslere dayanarak değişik telaffuz etmektir.

verāsıl (I-24.39) “velhasıl”

2.2.6. Benzeşmezlik: Bir kelimedede yan yana veya birbirine yakın duran ve boğumlanma nitelikleri bakımından birbirinin tıpkısı veya benzeri olan iki ünsüzden birinin, kendi boğumlanma noktasını ötekenden ayırarak başka bir ünsüze dönüşmesi olayı.¹¹ Bu olay daha çok *r* ve *n* akıcı seslerinin tetrarımı önleme çabasından doğmuştur. Yazı dilinde seyrek ağızlarda daha sık rastlanır.

bilāderim (I-15.22) “birader”

-ķğ- < -ķķ-

daķğa (I-14.27)

¹¹ Geniş bilgi için bkz. Sadettin ÖZÇELİK; “Aykırılışma Terimi, Tanımı ve Örneklerinin Tasnifi Üzerine”, *İlmi Araştırmalar*, Güz 2002, S. 14, İstanbul, s.131–144.

-s-z < -s-s-

esaz (I-16.10)

2.2.7. Süreklileşme: Patlayıcı ünsüzlerin çeşitli sebeplerle sızıcı ünsüzlere değişmesidir.

2.2.8.1. Ön Seste Süreklileşme

şekiyō (I-34.22) “çekiyor”

2.2.8.2. İç Seste Süreklileşme

2.2.8.2.1. Kök Ünlüsünden Sonra

ş/ < ç/

BÇÇA'da yaygın olarak görülen bir değişmedir. Söz konusu değişme komşu ağızlarda da yaygındır.

ōşmen (I-1.45) “ölç-”

gōşmüş (I-32.27) “göç-”

2.2.8.2.2. Tabanlarda

-ş- < -c-, -ç-

pirişiye (I-1.15)

sevişli (I-31.118)

2.2.8.2. Son Seste Süreklileşme

ş# < ç#

piriş (I-7.2)

kaş (II-7.52)

2.2.9. Süreksizleşme: Sızıcı ünsüzlerin çeşitli sebeplerle patlayıcı ünsüzlere değişmesidir. **BÇÇA**'da birkaç örneği tespit edilebilmiştir:

-c- < -z-

acıcık (I-20.21)

ıcıcık (I-23.5)

#ş < #ç

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/3 Spring 2008*

şapıt < çaput (II-10.11)

-f- <-p-

apyona (I-33.47)

-g- <-h-

haşgaş (I-13.21)

haşgeş (II-14.22)

2.2.10. İkili Şekil: Bir kelimedede iki ayrı ünsüzün biri birinin yerine kullanılması

r ~ l

ğali (I-2.47)

ğari (II-22.57)

r ~ k

ğadağ (I-31.32)

ğadar (I-2.112)

2.2.11. İkizleşme: İç seste, iki ünlü arasında ve vurguyu üzerinde bulunduran ikinci hece başındaki ünsüzün tekrarlanmasıdır. Anadolu ağızlarının bir çoğunda görülen bir olaydır, daha çok Doğu grubu ağızlarında görülür.

-çç- <-ç-

güççük (I-9.39)
(II-28.4)

güççükler (II-12.27)

-kk- <-k-

doğkuz (II-27.28)

-mm- <-m-

emme (I-4.20)

amma (II-8.18)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/3 Spring 2008*

-nn- < -n-

yanna (I-29.49)

-şş- < -ş-

ğaşşınan (I-3.15)

aşşagī (II-7.60)

-tt- < -t-

ādettimiz (I-2.68)

-yy- < -y-

kesiyyo (I-3.34)

yapıyyōn (I-25.16)

-zz- < -z-

bilezzikleri (II-17.18)

2.2.12. rnkseme: Bir kelimedeki bir ses veya Őeklin rnk

-l-z- < -z-l-

zelleli (I-3.23) (II-22.16)

2.2.14. Yarı Ünlüleşme: Kimi sürekli ünsüzlerin yerlerini yarı ünlü olan y ünsüzüne bırakmasıdır. Bütün örnekleri iç seste görülmüştür:

y < ğ

çocuya (I-1.26)

eyer (II-1.3)

y < g

böyün (II-31.35)

y < ’

ayle (II-1.9)

-y- < -ğ- < k

öñlüye (I-11.12)

āyşamdan (I-11.18)

2.2.17. Uzunluk Kayması: Şimdiki zaman ekindeki -r ünsüzünün erimesi sonucu o ünlüsü üzerinde bulunması gereken uzunluğun bir önceki ünlüye kaymasıdır.

bilmēyon (I-I.54)

gidīyoS (II-1.5)

2.2.18. Ünsüz Uyumu: Türkçe kelimelerde komşu ünsüzler arasındaki bu uyum, **ÖTT**'de geçerli bir kural iken birçok Anadolu ağzında kural olmaktan çıkmıştır. **BÇÇA**'da ünsüz uyumsuzluğu yönü ile dikkat çeker:

-Kd-

pişirdikden (I-1.39)

geldikden (II-5.5)

¹³ bkz. Önder ÇAĞIRAN; "Türkiye Türkçesi Ağzları Ünsüz Göçüşmelerinin Kuruluş Sistemi", *3.Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı Bildirileri (1996)*, TDK Yayınları, Ankara, 1999, s.239-277.

Bolvadi

yolcez < yolacağız, alcen < alacağım
 durmeyōla < durmuyorlar, çıkmeyō < çıkmıyor, goymeyō < koymuyor
 yozleştik < yozlaştık, yaklaşık < yaklaşıık, bayrámleşir < bayramlaşır

3. **BÇÇA**'da –iken zarf-fiil eki çoğu yerde damak uyumuna bağlıdır. Ayrıca ekin –kAn ve -kAnA, şekilleri oldukça yaygındır:

yavruyқан < yavru iken, sâđıқан < sađ iken, yavrudayқан < yavruda iken, ğaynárқан < kaynar iken, geçerkene < geçer iken, alırқан < alır iken, sürerkene < sürer iken

4. **BÇÇA**'da (c, ç, n, s, ş, y) ünsüzleri komşuluğundaki ünlülerde incelve dolayısıyla damak uyumsuzluğu sık görülen bir olaydır:

bulášıkçi < bulaşııkçı, büydey < buğday, hâşgeş < haşhaş

5. **BÇÇA**'da dudak uyumu, **ÖTT**'e göre ileri durumdadır:

fasille < fasulye, hamır < hamur, tavığ < tavuk, ğabığını < kabuğunu, yavrim < yavrum, ğavırması < kavurması

6. Ötümlüleşme **BÇÇA**'da görülen en karakteristik ses olayıdır. **ÖTT**'de korunan

#k(a)'lar, **BÇÇA**'da #g(a) olur.

đış < kış, ğaymak < kaymak, ğadın < kadın

Yine **ÖTT**'de korunan #t'ler, **BÇÇA**'da yaygın olarak #d olur:

dabanca < tabanca, duz < tuz, datlı < tatlı

7. **BÇÇA**'da son seste ötümlüleşme ve yarı ötümlüleşme sıkça görülür:

K# < k# : çoK, yöruK, ışık, yüzük

g# < k# : kalabalığ, acığ, buçuğ, başlığ

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
 and History of Turkish or Turkic
 Volume 3/3 Spring 2008*

---

d# < t# : milled, dörd

T# < t# : dāmaT, dosT

8. #l ünsüzünün, eklenme sırasında n# + ≠n- < n# + ≠l olması **BÇÇA**'da sıkça görülür:

+lAr : düyünnerde, gelenner, günnük, bunnar

+(i)lA(n) : şeylerinnen, deneyen, şekerinen, ismīyenen

9. “ı” ünsüzü **ÖTT**'de kaybolmasına rağmen **BÇÇA**'da' karakteristik olarak korunmuştur:

kendiı, soıra, saıa, yalııız, bolvadiıııı

10. Şimdiki zaman eki karakteristik olarak -yo(r) şeklindedir. Ancak sınırlı sayıda örnekte şimdiki zaman ekinin damak uyumuna girdiği ve ekin değişken şekillerinin kullanıldığı görülür:

bilmiyōm, gidiyo, gıuyuyōs, gōyyōS

11. Şimdiki zaman 3. çoğul şahıs çekiminde Yörük ağzlarında -yollar şekli yaygındır:

vermiyōllar, nişānınyollar, mektuplaşıyollar, yapıyollar

12. Bolvadin merkez, Dişli, Dipevler ve Yörükkaracaören köylerinde hırıltılı h (h) sesi kullanılmaktadır.

hābār, maḥsadiyla, hāşlanmış.

13. Bölgemizde ek-filin görülen geçmiş zamanının 3. tekil şahıs çekiminde sonda n ünsüzü görülür. Bu özellik yalnızca Yörük ağzlarında vardır.

varıdın < var idi, yoğdun < yok idi

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/3 Spring 2008*

Yukarıda saydığımız ağız özelliklerine göre yöreyi, kendi içinde gösterdiği farklılıklara dayanarak iki ağız bölgesine ayırabiliriz.¹⁴ Bu farklılıklar çoğunlukla ses özelliklerinde kendini gösterir.

I. ve II. Ağız Bölgelerinin Ağız Özelliklerini Belirleyen Farklılıklar

1. I. bölgede hırıltılı h (ḥ) sesi kullanılmakta, II. bölgede kullanılmamaktadır.

2. Şimdiki zaman 3. çoğul şahıs çekiminde I. Ağız Bölgesinde -yollar şekli yaygındır.

3. Ek-fiilin görülen geçmiş zamanının 3. tekil şahıs çekiminde sonda n ünsüzü yalnızca I. Ağız Bölgesinde görülmektedir.

Buna göre:

I. Ağız Bölgesini: Bolvadin, Çobanlar merkez ve köyleri (Dişli, Özburun, Yörükkaracaören, Dipevler, Kurucuova, Kemer kaya, Taşlıdere, Kocaöz, Göynük, Akkoyun, Kale) (**Yörük Ağızları**).

II. Ağız Bölgesini: Çay merkez ve köyleri (Eber, Deresenek, Çayırpınar, Pınarkaya, Pazarağaç, Karamıkkaracaören, İnlı, Akkonak) (**Türkmen Ağızları**).

¹⁴ Afyon ve Yörezi Ağızlarının Tasnifi konusunda geniş bilgi için bkz. Erdoğan BOZ,

Bolvadin, ay ve obanlar İlçeleri Ağızları (Ses Bilgo □ *tT*

- ÇAĞIRAN Önder, “Türkiye Türkçesi Ağızları Ünsüz Göçüşmelerinin Kuruluş Sistemi”, *3. Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı Bildirileri* (1996), TDK Yay., Ankara, 1999, s.239-277.
- EREN Hasan, “Türk Dilinde Metathese Olayı”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1953, T.D.K Yay., Ankara, s.161-180.
- ERGİN Muharrem, *Türk Dilbilgisi*, İstanbul, 1972.
- GÜLSEVİN Gürer, “Bir Ünsüz düşmesi Tipi Daha: Ünsüz Yitimi”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Prof.Dr. Osman Nedim Tuna Hatıra Sayısı, S. 139, Ağustos 2002, s.133-136.
- GÜLSEVİN Gürer-BOZ Erdoğan, *Eski Anadolu Türkçesi*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2004.
- KORKMAZ Zeynep, “Eski Anadolu Türkçesinde Aslı Ünlü (vocal) Uzunlukları”, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, TDK Yay., Ankara, 1995, C.1, s.443-458.
- _____ “Batı Anadolu Ağızlarında Aslı Ünlü Uzunlukları” *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, TDK Yay., Ankara, 1995, C.2, s.197-203.
- _____ *Grammer Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1992.
- ÖZÇELİK Sadettin, “Türkçede Kullanılan Arapça Kelimelerde Görülen Ses Olayları Üzerine Bazı Tespitler” *Türk Dili Dergisi*, S. 634, Ankara, 2004, s.550–562.
- _____ “Türkçedeki Farsça Kelimelerde Görülen Ses Olayları” *Türk Dili Dergisi*, S. 612, Ankara, 2002, s.1033–1041.
- _____ “Aykırılışma Terimi, Tanımı ve Örneklerinin Tasnifi Üzerine”, *İlmî Araştırmalar*, Güz 2002, S. 14, İstanbul, s.131–144.
- SAĞIR Mukim, “Anadolu Ağızlarında Ünlüler”, *Türk Dili Araştırma Yıllığı Belleten* 1995, TDK Yay., Ankara, 1997, s.377-392.
- TEKİN Talat, *Ana Türkçede Aslı Uzun Ünlüler*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1975.
- TÜRKAY Cevdet, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Oymak, Aşiret ve Cemaatler*, İşaret Yay., İstanbul, 2001.
- Türk Gramerinin Sorunları II (22-23 Ekim 1993)*, TDK Yay., Ankara, 1999.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/3 Spring 2008*

TÜRKYILMAZ Fatma, *Tasarlama Kiplerinin İşlevleri*, TDK Yay., Ankara, 1999.

ÜSTÜNER Ahat, *Türkçede Pekiştirme*, Elazığ, 2003.

_____ *Anadolu Ağızlarında Sıfat-Fiil Ekleri*, TDK Yay., Ankara, 2000.

YAMAN Ertuğrul, *Türkiye Türkçesinde Zaman Kaymaları*, TDK Yay., Ankara, 1999.

Yeni Tarama Sözlüğü, TDK. Yay., Ankara, 1983.

YILDIZ Osman, *Isparta Merkez Ağızı*, Fakülte Kitabevi Yay, Isparta, 2002.

ZÜLFİKAR Hamza, *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*, TDK Yay., Ankara, 1991.

_____ "Takısız Ad Tamlaması Sorunu" Türk Dili Dergisi, S.523, Ankara, 2002, s.7-95.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/3 Spring 2008